

Geliş Tarihi/ Received: 02.10.2020 Kabul Tarihi/ Accepted: 23.10.2020 İlk Yayın/ Online First: 01.12.2020

Cite this article as: Vatan F, Ünsal Avdal E, Yağcan H, Şanlı D. COVID-19 pandemisi ve hemşirelik eğitimi derneği faaliyetleri. HEAD 2020;17(4):369-73.

COVID-19 Pandemisi ve Hemşirelik Eğitimi Derneği Faaliyetleri

COVID-19 Pandemic and Nursing Education Association Activities

FAHRIYE VATAN*
ELİF ÜNSAL AVDAL**
HANDE YAĞCAN***
DENİZ ŞANLI***

ÖZ

Tüm dünyada etkisini gösteren COVID-19 pandemisi ülkemizde de tüm toplumsal sistemleri önemli şekilde etkilemiştir. Birçok ülkede ölüm oranını düşürmek, bulaşın ilerleme hızını azaltmak ve tedavi çalışmalarını için zaman kazanmak amacıyla önlemler alınmıştır. Eğitim kurumlarında sınıf içi yüz yüze eğitime belli bir süre ara verilmesi ya da eğitim kurumlarının tatil edilmesi gibi düzenlemelerle gerekli sosyal mesafe oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkiye’de, lisans ve lisansüstü hemşirelik eğitiminin nitelikli bir şekilde yürütülmesi amacıyla faaliyet gösteren Hemşirelik Eğitimi Derneği de pandemi sürecinde özellikle hemşirelik eğitimi sorunlarını yakından izlemek ve bu sorunlara çözümler üretebilmek için faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu derleme, HEMED üyelerinin pandemi sürecinde yaşadıkları sorunları, talepleri, yürütülen faaliyetleri ve hemşirelik eğitimi ile ilgili önerileri ele almak amacıyla yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: COVID-19, HEMED, hemşirelik, hemşirelik eğitimi.

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic, which has affected the entire world, has also affected all social systems of our country. In order to reduce death and transmission rates and to save time for treatment studies, efforts have been made to create as much social distancing as possible, with measures such as taking breaks during face-to-face education or declaring a holiday in educational institutions and universities. The Nursing Education Association, which operates in Turkey for the purpose of conducting undergraduate and postgraduate nursing education in a qualified manner, also continues its activities in order to closely monitor and produce solutions to these problems during the pandemic. This review aimed to address the problems, demands, and activities carried out and the nursing education problems of HEMED members since the pandemic began.

Keywords: COVID-19, HEMED, nursing, nursing education.

* F Vatan, Dr. Öğr. Üyesi
Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalı, İzmir
e-posta: fvatan@msn.com

** E Ünsal Avdal, Prof. Dr.
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü İç Hastalıklar Anabilim Dalı, İzmir
Yazışma Adresi / Address for Correspondence:
Elif Ünsal Avdal, Prof. Dr.
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü İç Hastalıklar Anabilim Dalı, İzmir
Tel: 0 232 329 35 35 Faks: 0 232 325 33 57
e-posta: elifunsal2003@yahoo.com

*** H Yağcan, Dr. Öğr. Üyesi
Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir
e-posta: hande.yagcan@gmail.com

**** D Şanlı, Dr. Öğr. Üyesi
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Cerrahi Hastalıklar Anabilim Dalı, İzmir
e-posta: deniz.sanli@ikk.edu.tr

Yeni koronavirüs hastalığı (COVID-19) pandemisi, sosyal yaşamdan ekonomiye, eğitimden iş yaşamına kadar tüm sistemlerde önemli değişim ve gelişmelere neden olmaktadır. Bu değişim ve gelişmelerin sağlık bakım sistemlerini önemli derecede etkilediği ve etkilemeye devam edeceği bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda pandemi öncesi, sırası ve sonrasını kapsayan çok paydaşlı bütüncül bir yönetim planı büyük önem taşımaktadır. Etkin bir yönetim planında her paydaşın ortak faaliyetleri arasında “eğitim” kavramı önemli bir gösterge olarak ortaya çıkmaktadır.^(1,2)

Üyeleri hemşire akademisyenlerden oluşan ve Türkiye’de lisans ve lisansüstü hemşirelik eğitiminin niteliğini geliştirmeyi ve sürdürmeyi amaçlayan Hemşirelik Eğitimi Derneği (HEMED), pandemi sürecinde de hemşirelik eğitimi sorunlarını yakından izlemek ve bu sorunlara çözümler üretebilmek için faaliyetlerini sürdürmektedir.⁽³⁾ Bu derleme, COVID-19 pandemisinin ülkemiz için etkilerini önlemeye veya azaltmaya yönelik bu süreçte HEMED üyelerinin yaşadıkları sorunları, taleplerini, yürüttükleri faaliyetleri ve hemşirelik eğitimi ile ilgili önerileri ele almak amacıyla yazılmıştır.

COVID-19 Pandemisinde HEMED Üyelerinin Sorunları/Talepleri

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kararı ile COVID-19’a karşı alınan önlemler kapsamında ülkemizdeki tüm yükseköğretim kurumlarında 16 Mart 2020 tarihinden itibaren üç hafta süreyle eğitime ara verilmiştir.⁽⁴⁾ Yine YÖK kararı ile 23 Mart 2020 tarihinde uzaktan eğitim kapasitesine sahip olan tüm üniversitelerde dijital olanaklar ile uzaktan öğretim süreci başlatılmıştır.⁽⁵⁾ Bu bağlamda hemşirelik fakültelerinde/bölümlerinde hemşirelik eğitimi, uzaktan eğitim yöntemleri ile sürdürülmüştür.

YÖK tarafından hemşirelik programlarında mezun aşamasında olan öğrencilerin uygulama eğitimlerini sağlık birimlerinde yapabilecekleri gibi uzaktan öğretim yoluyla da tamamlayabilecekleri bildirilmiştir.⁽⁶⁾ Hemşirelik Fakülteleri Dekanlar Konseyi (HEMDEK) toplantısında YÖK’ün bu kararı değerlendirilerek mezuniyet aşamasındaki öğrencilerin bahar dönemi eğitimlerinin uzaktan öğretim yolu ile yapılması önerilmiştir.⁽⁷⁾ Bu öneri, doğrultusunda hemşirelik fakültelerinde/bölümlerinde son sınıf öğrencilerinin uygulamaları simülasyon eğitimi, beceri videoları, sanal sınıf, proje, olgu analizi gibi yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Hemşirelik 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin uygulamalı derslerinin (Hemşirelik Esasları, Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği gibi) uygulamaları için YÖK⁽⁵⁾ kararı ve HEMDEK⁽⁷⁾ önerisine göre akademik takvim uzatılarak veya bir sonraki öğretim dönemi başında veya içerisinde klinik/saha ortamında tamamlanması planlanmıştır. Ancak, YÖK tarafından dönem sonu sınavlarının yüz yüze gerçekleştirilmemesine, dijital olanaklar veya alternatif yöntemler ile yapılmasına karar verilmiştir.⁽⁸⁾ Bu nedenle bu derslerin uygulamaları da uzaktan

eğitim ile yapılmıştır.

Süreci etkili yönetebilmek ile birlikte öğrencilerin mezun olamama ve dönem kaybetme gibi mağduriyetler yaşamalarını önlemek için uzaktan eğitim hızlıca uygulanması gereken bir yöntem olarak karşımıza çıkmıştır. Hızlıca oluşturup uygulanmaya çalışılan bu yöntemin açıklığının ve olumsuz etkisinin olması beklenen bir durumdur.⁽⁹⁾ Ancak, tüm bu sürecin uygulama alanı sağlık kurumları olan hemşirelik öğrencileri üzerindeki etkileri daha önemlidir ve farklı boyutlarda yaşanmaktadır. Kürtüncü ve Kurlu⁽⁹⁾ tarafından COVID-19 pandemi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunları ve çözüm önerilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmaya göre öğrencilerin yaşadıkları sorunlar; “üniversitenin uzaktan eğitim alt yapısındaki sorunlar”, “eğitimin yüz yüze olmaması”, “imkân kısıtlılığı”, “pandeminin getirdiği duygu durumu” ve “sınav kaygısı” temaları altında toplanmıştır. Öğrencilerin üzerinde en çok durdukları konu üniversitenin uzaktan eğitim alt yapı koşullarının yetersiz olmasıdır. Öğrencilerin bu nedenle birçok öğrencinin sisteme girmesiyle internet erişiminde sorunlar yaşadığı, derslerini takip edemedikleri ve derslerden verim alamadıkları saptanmıştır. Araştırmadaki öğrencilerin çoğunun problemi uygulama derslerinin nasıl olacağı ile ilgili olarak belirlenmiştir. Öğrenciler, “uygulama alanından uzak kalmalarının sahada öğrenmelerini engellediğini ve bu nedenle uzaktan eğitim sisteminin hemşirelik bölümü için doğru bir seçim olmadığını” belirtmişlerdir. Özellikle tüm sene boyunca sadece uygulama dersi alan 4.sınıf öğrencileri (intörn öğrenci), uygulamaya dayalı derslerin uzaktan verilmesinin yeterli olmadığını düşünmektedirler. Çeşitli platformlarda öğrenci hemşirelerle yapılan paylaşımlar ve HEMED’e iletilen sorunlar da bu sonuçlarla örtüşmektedir. Bunun yanında, ölçme ve değerlendirme ile ilgili sıkıntılar ve uzaktan eğitim sistemine uyum sağlama da yaşanan en önemli sorunlardandır.

COVID-19 pandemisinde hem akademisyen hemşirelerden hem de alanda çalışan hemşireler tarafından derneğimize birçok sorun iletilmiştir. Bunlar; hemşirelik eğitiminin nasıl devam ettirileceği, uzaktan eğitim ile ders verme ve verilen derslerin niteliğinin nasıl artırılacağı, hemşirelik öğrencilerinin ders değerlendirmelerinin nasıl yapılması gerektiği, uygulamalı derslerin hastanede yapılıp yapılamayacağı, intörn öğrencilerin nasıl mezun edileceği, birçok üniversiteden gelmeye devam eden meslek dışı akademisyen alımı ilanları, hastanede çalışmakta olan meslektaşlarımızın koruyucu ekipman ihtiyaçları, ödenek eşitsizlikleri, ağır çalışma koşulları ve saatleri, hastanelere yeni alınan hemşirelere verilmesi gereken oryantasyon eğitimleri ve içerikleri Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan Bilim Kurulu’nda hemşire akademisyen temsilcinin olmaması şeklindedir.

COVID-19 Pandemisinde Hemşirelerimizin Yürüttüğü Hizmetler

Pandemi sürecinde HEMED tarafından, Türk Hemşireler Derneği (THD) ve Türk Yoğun Bakım Hemşireleri Derneği

(TYBHD) gibi ulusal mesleki örgütlerimizin öncülüğünde, uluslararası kuruluşların bakım rehberleri Türkçeye çevrilmiş ve web sayfalarından paylaşarak meslektaşlarımıza ulaşması sağlanmıştır. Meslektaşlarımız dernekler tarafından düzenlenen webinar (online bilgilendirme) toplantılarına yoğun bir ilgiyle katılmışlar, hemşirelik eğitiminde ve sahada yaşanan sorunların çözümlerine katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca sahada yaşamış oldukları problemleri medyada paylaşarak, görünür hâle getirilmesine yardımcı olmuşlardır. Meslektaşlarının yaşamakta olduğu kişisel koruyucu ekipman yetersizliği sorununu çözebilmek için kendileri bu ekipmanların yapılışını öğrenip meslektaşları için üretmeye başlamışlardır. Kullandıkları bu ekipmanları daha uzun süreli ve kendi bedenlerine zarar vermeden kullanımına yönelik inovatif girişimlerde bulunmuşlardır. Bazı meslektaşlarımız, hemşirelerin özlük hakları ile ilgili girişimde bulunulması ile ilgili derneğimize mesajlar ilemişlerdir. Pandemi süreci boyunca ağır şartlarda, ailelerini görmeden, enfekte olarak ve çalışma arkadaşlarını kaybederek çalışmak zorunda kalan meslektaşlarımızın özlük hakları hâlâ yaşam koşullarına uygun hâle getirilememiştir.

COVID-19 Pandemisinde HEMED Üyelerinin Hemşirelik Eğitimi ile İlgili Sürdürdükleri Faaliyetler

COVID-19 pandemisi ile birlikte hemşirelik fakültelerinde/ bölümlerinde hemşirelik eğitiminin uzaktan eğitim yöntemleri ile sürdürülmesinde kurumdan kuruma farklılıklar olmakla birlikte, eğitimcilerimiz kurumlarının var olan imkânları doğrultusunda ellerinden gelen tüm çabayı göstermişlerdir. Üyelerimizin büyük çoğunluğu hemşirelik eğitiminde sınıf içi eğitimde klasik yöntemleri kullandıkları için uzaktan eğitim sistemine geçişte sorunlar yaşamış ancak hızlı bir adaptasyon süreci geçirerek, aktif öğrenme yöntemlerini derslere entegre edip teorik dersleri öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde hazırlayarak hemşirelik eğitimlerine devam etmişlerdir.

Dernek olarak 9 Nisan 2020'de yayınlamış olduğumuz duyuru ile, COVID-19 ile ilgili eğitim içeriklerinin ve video destekli simülasyon uygulamaları ile mevcut hemşirelik eğitimi müfredatlarını güncellenmesi ve öğrencilerin bu eğitimleri almadan kliniklerde çalıştırılmayacağı, klinik eğitimlerini tamamlamadan mezun edilmemeleri gerektiği kamuoyuna duyurulmuştur.⁽¹⁰⁾ Bununla birlikte, YÖK'ün almış olduğu karar doğrultusunda uygulamalı derslerden hemşirelik öğrencileri proje, simülasyon, ödev ve online sınavlar yapılarak geçirilmiş ve mezun edilme aşamasına getirilmiştir.⁽⁶⁾

Uzaktan eğitimle yürütülen derslere COVID-19 pandemisine yönelik bilgiler dâhil edilmiştir. Bu konuda düzenlenen webinarlara öğrencilerin katılımı sağlanmıştır. Birçok hemşirelik eğitimcisi pandemi sürecinde en ön safta görev yapan meslektaşlarımıza kanıt dayalı bilgileri ulaştırmak için hazırlanan kılavuzlara katkı sağlamıştır. Yine bu amaçla meslektaşlara yönelik COVID-19 ile ilgili webinarlar düzenlemiştir.

COVID-19 pandemi sürecinde toplum sağlığının korunması ve

geliştirilmesi hemşirelik eğitimcilerinin de önceliği olmuştur. Birçok hemşirelik eğitimcisi, sağlık kurumlarının, eğitim kurumlarının veya özel dal derneklerinin, toplumu COVID-19 konusunda bilgilendirmek için hazırlamış olduğu eğitim materyallerine katkı sağlamıştır. Hemşirelik fakültelerinin/ bölümlerinin web sayfalarında COVID-19 ile ilgili bilgilendirici broşür, video gibi materyaller paylaşılmıştır.

Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Şule Ecevit Alpar ve Dr. Öğr. Üyesi Gülten Karahan Okuroğlu tarafından hazırlanmış olan el hijyeni eğitim videoları web sayfamızda paylaşılmıştır.⁽¹¹⁾ Yine THD öncülüğünde hazırlanan eğitim rehberi ve videolarına web sayfasından erişilebilmesi sağlanmıştır.^(12,13)

Hastanede çalışan meslektaşlarımızın ve mesleğe yeni başlayan hemşirelerimizin kişisel koruyucu ekipman kullanımında yaşadıkları sorunları giderebilmek ve COVID-19 pandemisi sürecinde hastalığın önlenmesinde ve tedavisinde rol alan meslektaşlarımıza, kanıt dayalı bilgileri ulaştırmak için HEMED tarafından Joanna Briggs Institute'nun (JBI) Kanıt Dayalı Enfeksiyon Önleme ve Kontrolüne yönelik COVID-19 Özel Koleksiyonu gerekli izinler alınarak çevrilmiş ve özetlenmiştir.⁽¹⁴⁻¹⁹⁾ Ayrıca koruyucu ekipman sıkıntısı yaşayan meslektaşlarımızın sorunlarının görünür hâle gelmesi için THD, TYBHD, Öğrenci Hemşireler Derneği (ÖHDER) gibi dernekler ile eş güdümlü olarak Twitter'da 22 Mart 2020 tarihinde [#emecillerriskaltında](#) temalı bir online farkındalık kampanyasına destek verilmiştir.

Birçok üniversitede meslek dışı akademisyen alımı ilanlarına yönelik olarak devam eden gelişmelerle ilgili olarak YÖK'e ve ilgili üniversite rektörlüklerine yazı yazılmıştır. Bir üniversitenin meslek dışı hemşirelik bölümü ilanını değiştirmesi sağlanmıştır. Ayrıca THD, TYBHD, ÖHDER gibi derneklerin katkısı ile Twitter platformunda 20 Mayıs 2020 tarihinde [#hemşirelihiemşirelerogretir](#) temalı bir online farkındalık kampanyası da yürütülmüştür.

Derneğimizin faaliyet alanları dışında sorunları için çözüm arayan meslektaşlarımıza da ilgili hemşirelik dernekleri ve kişiler önerilerek yol gösterilmeye çalışılmıştır.

COVID-19 Pandemisinde Hemşirelik Eğitime Yönelik Öneriler

HEMED olarak, COVID-19 pandemisinde hemşirelik eğitimi ile ilgili yaşanan sorunlardan yola çıkarak, kaliteli hemşirelik eğitimi uygulamalarını destekleyeceğini düşündüğümüz önerilerimiz aşağıda yer almaktadır.⁽²⁰⁻²⁵⁾

- Kurumlar, program hedeflerini ve öğrenme çıktılarını karşılamaya yönelik kurumsal politikalarını ve çabalarını sürdürmelidir.
- Eş zamanlı (senkron) ve eş zamansız (asenkron) öğretim şekillerinde, öğrenen ve öğreticilere, sunulacak destek hizmetleri (bağlantı sorunlarının giderilmesi, eğitim

materyallerin gözden geçirilmesi, sisteme ilişkin öneri ve taleplerin alınması ve değerlendirilmesi, sistem kayıtlarının işlenmesi ve değerlendirilmesi gibi), eğitim süreçlerinde özgüven, motivasyon ve kendini ifade etme becerilerinin desteklenme yöntemleri, tüm bu süreçlerin işlerliğinin sağlanması ve iyileştirilmesi için yollar belirlenmeli ve gerekli sistemler kurulmalıdır.

- Uzaktan eğitim sistemi, öğrenci ve öğretim elemanı için sadece internet üzerinden değil, telefonla ya da bireysel anlama da erişilebilir olmalıdır. Bu doğrultuda, uzaktan eğitim hizmetlerinin koordine edildiği, bilişim süreçlerinin yönetildiği, öğrenci ve öğretim elemanlarına erişim ve kullanım desteğinin eş zamanlı ve eş zamansız olarak sağlanabildiği, bunun yanı sıra öğretim elemanlarına öğretim yöntemi ve materyal geliştirme konusuna desteğin sağlandığı, yeterli fiziksel mekan, teknolojik donanım ve insan kaynağını barındıran uzaktan eğitim merkezleri oldukça önemlidir.
- Uzaktan eğitim programlarına kayıtlı öğrenciler, kütüphane, bilgi kaynakları, laboratuvarlar ve donanım da dâhil olmak üzere öğrenme kaynaklarına yeterli erişime sahip olmalı ve bu kaynaklardan etkin bir şekilde yararlanmalıdır.
- Uygulamalı derslerle ilgili olarak okullarının imkânları doğrultusunda sonraki dönemleri kapsayan yeni stratejiler geliştirilmelidir.
- Kurumlar, eğitim müfredatı dâhilindeki enfeksiyon kontrol ve önleme içeriğini gözden geçirmeli ve eksikliklerini tamamlamalıdır. Bu programda temel enfeksiyon kontrolü, izolasyon, karantina, standartlar, temas, hava temasıyla ilgili önlemler, el yıkama, kişisel koruyucu ekipmanların seçimi ve kullanımı gibi temel konulara mutlaka yer verilmelidir.
- Kriz Yönetimi dersi hemşirelik müfredatlarına eklenmelidir.
- Uzaktan eğitim yöntemleri ile ilgili öğrencilere ve öğretim elemanlarına yönelik eğitimler düzenlenmelidir.
- Her kurum, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Sağlık Bakanlığının COVID-19 pandemisiyle ilgili en son bilgi kaynaklarına göre gereken önlemleri almalı ve bunlara uyulmasını sağlamalıdır.
- Hemşirelik okulları ve mezunlarımızın istihdam edildiği sağlık kurumları, iş birliği içinde, iletişimlerini sürdürerek, önümüzdeki süreçte yapılacaklarla ilgili katkılarını sağlayabilir, çabaları güçlendirebilirler.

Sonuç

Dünyada ve ülkemizde yaşanan pandemi sürecinde en önemli sorunlardan biri olan nitelikli insan gücü yetiştirilmesi, söz konusu hemşirelik olduğunda daha da ciddi bir şekilde ele alınması gereken bir konudur. Nitelikli hemşire insan gücü, sağlıklı toplum demektir. Kaliteli hemşirelik eğitiminin sürdürülmesinde, tüm paydaşlara önemli sorumluluklar düşmektedir. HEMED, COVID-19 pandemisiyle mücadelede, hemşirelik eğitimine örnek oluşturabilecek iyi uygulama bilgi ve deneyimlerini çeşitli etkinliklerle sürdürmeye devam edecektir. Hemşirelik eğitimi kurumları, öğretim elemanı ve

öğrencilerden de bu süreçte sorumluluklarının farkında olarak çaba göstermeleri, ortak mücadeleye katkı sağlamaları beklenmektedir.

Teşekkür: HEMED Derneği yönetim kurulu üyelerine, dernek üyelerimize ve tüm hemşirelik mesleği derneklerine bu süreçte dernek faaliyetlerimize verdikleri katkıdan ötürü çok teşekkür ederiz.

Acknowledgement: We would like to thank the board directors and members of HEMED Association and all the nursing associations for their contribution to our activities in this process.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Finansal Destek: Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

© **Telif Hakkı 2020** Koç Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Semahat Arsel Hemşirelik Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi (SANERC). Logos Tıp Yayıncılık tarafından yayınlanmaktadır.

© **Copyright 2020** by Koç University School of Nursing Semahat Arsel Nursing Education, Practice and Research Center (SANERC). This Journal published by Logos Medical Publishing.

KAYNAKLAR

1. Yalnız N, Köseoğlu E, Kasapoğlu AE, Altın S. COVID-19 pandemisi ve hizmet içi eğitim. Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi. 2020;24(Ek-1):81-2. Available from: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1137214>
2. Aslan R. Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve COVID-19. Dergi Ayrıntı Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi. 2020;8(85):35-41. Available from: <http://dergiayrinti.com/index.php/ayr/article/view/1353>
3. Hemşirelik Eğitimi Derneği. Etkinlikler-Faaliyetlerimiz. 2020. Available from: http://www.hemed.org.tr/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1
4. Yükseköğretim Kurulu. Koronavirüs (COVID-19) Bilgilendirme Notu: 1. 2020. Available from: https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/koronavirus_bilgilendirme_1.aspx
5. Yükseköğretim Kurulu. Basın Açıklaması (18 Mart 2020), Yükseköğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. M.A. Yekta Saraç. 2020. Available from: <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>
6. Yükseköğretim Kurulu. YÖK'ten Hemşirelik Programlarındaki Son Sınıf Öğrencileri için Alınan Yeni Karar. 10 April 2020. Available from: <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/hemşirelik-programlarındaki-ogrencilere-uzaktan-egitim-imkani.aspx>
7. Hemşirelik Fakülteleri Dekanlar Konseyi. 10.04.2020 Tarihli Hemşirelik Dekanlar Konseyi Toplantısı. 2020. Available from: <http://hemdek.org/wp-content/uploads/2020/04/10.04.2020-HEMDEK-Toplantı%4%B1-Kararlar%4%B1.pdf>
8. Yükseköğretim Kurulu. YÖK'ten Üniversitelerdeki Sınavların Yüz Yüze Gerçekleştirilmeyeceğine İlişkin Karar. 11 May 2020. Available from: <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yok-ten-sınavlara-iliskin-karar.aspx>
9. Kürtüncü M, Kurt A. COVID-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 2020;7(5):66-77. Available from: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1128112>
10. Hemşirelik Eğitimi Derneği. Kamuoyu Önemli Duyuru. 9 April 2020. Available from: http://www.hemed.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=704&Itemid=183
11. Hemşirelik Eğitimi Derneği. El Hijyeni Eğitimi Videoları. 24 April 2020. Available from: http://www.hemed.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=706&Itemid=183

12. Türk Hemşireler Derneği. Kişisel Koruyucu Ekipman Kullanımı ve El Hijyeni. 22 April 2020. Available from: <http://www.thder.org.tr/covid-19-hemsire-egitim-rehberi-ve-bakim-algoritmaları-ve-kisisel-koruyucu-ekipman-kullanimi-ve-el-hijyeni>
13. Hemşirelik Eğitimi Derneği. COVID-19 Hemşire Eğitim Rehberi ve Bakım Algoritmaları. 2020. Available from: <http://www.thder.org.tr/uploads/files/thd-covid-2020-2.pdf>
14. Hemşirelik Eğitimi Derneği. Enfeksiyon Bulaşması: Koruyucu Önlük ve Gömlek Giyme/Çıkarma: En İyi Kanıtlar. 2020. Available from: <http://www.hemed.org.tr/images/stories/covid19/enfeksiyon-bulasmasi-kke.pdf>
15. Hemşirelik Eğitimi Derneği. El Hijyeni: Birinci Basamak, Toplum ve Akut Sağlık Hizmeti Kuruluşlarında Endikasyonlar ve Genel İlkeler. 2020. Available from: <http://www.hemed.org.tr/images/stories/covid19/el-hijyeni-birinci-basamak-toplum-ve-akut-saglik-hizmeti.pdf>
16. Hemşirelik Eğitimi Derneği. Hastanelerde El Hijyeni: Alkol-Temelli Solüsyonlar. 2020. Available from: <http://www.hemed.org.tr/images/stories/covid19/hastanelerde-el-hijyeni-alkol-temelli-solusyonlar.pdf>
17. Hemşirelik Eğitimi Derneği. Temel El Hijyeni: Sağlık Profesyonelleri. 2020. Available from: <http://www.hemed.org.tr/images/stories/covid19/temel-el-hijyeni-saglik-profesyonelleri.pdf>
18. Hemşirelik Eğitimi Derneği. Steril Olmayan Eldiven Kullanımı. 2020. Available from: <http://www.hemed.org.tr/images/stories/covid19/steril-olmayan-eldiven-kullanimi.pdf>
19. Hemşirelik Eğitimi Derneği. Solunum Enfeksiyonu Bulaşı (Sağlık Çalışanları): Yüz Maskeleri ve Respiratörler. 2020. Available from: <http://www.hemed.org.tr/images/stories/covid19/yuz-maskeleri-ve-respiratorler.pdf>
20. Yüksek Öğretim Kalite Kurulu. Yükseköğretimde Uzaktan Eğitim ve Kalite Güvencesi Sistemi. 27 March 2020. Available from: <https://yokak.gov.tr/yuksekokretimde-uzaktan-egitim-ve-kalite-guvencesi-sistemi-123>
21. Commission on Collegiate Nursing Education. Information Regarding Coronavirus Impact on CCNE-Accredited Baccalaureate and Graduate Nursing Programs Updated May 14, 2020. 2020. Available from: <https://www.aacnursing.org/Portals/42/CCNE/News/CCNE-Statement-on-Coronavirus-Bacc-and-Grad.pdf>
22. National Council of State Boards of Nursing. U.S. Nursing Leadership Supports Practice/Academic Partnerships during the COVID-19 Crisis. 27 March 2020. Available from: <https://www.ncsbn.org/14564.htm>
23. American Association of Colleges of Nursing. Considerations for COVID-19 Preparedness and Response in U.S. Schools of Nursing. 20 March 2020. Available from: <https://www.aacnursing.org/News-Information/COVID-19/AACN-Recommendations>
24. National League for Nursing. Message to the Nursing Education Community Faculty, Students, and Staff Considerations for Covid-19 Preparedness and Response in U.S. Schools of Nursing. 10 March 2020. Available from: http://www.nln.org/docs/default-source/default-document-library/message_to_the_nursing_education_community.pdf?sfvrsn=2
25. American Association of Colleges of Nursing. Statement Regarding Nurse Practitioner Students and Direct Care Clinical Hours Released March 23, 2020. Available from: <https://www.aacnursing.org/Portals/42/CCNE/News/Statement-Regarding-NP-Students-Clinical-Hours.pdf>